

ساخت و اعتباریابی مقیاس اهمال کاری در نماز Development and Validation of the Procrastination in Prayer scale (PPS)

Mohammad Reza Asadi Younesi, PhD[✉]

Morteza Pordel, PhD

Sayed Alireza Ghasemi, MSc

محمد رضا اسدی یونسی^۱

مرتضی پردل^۲

سیدعلیرضا قاسمی^۳

Abstract

Prayer, while communicating with God, creates positive psychological and physical effects in the praying person. Despite these valuable physical and psychological effects of prayer for humans, it is frequently observed that many people of different ages, from childhood to adulthood, are negligent and lack the necessary seriousness in establishing and performing prayer. Given that the method of measuring a construct such as procrastination in prayer plays an important role in the results of researches surrounding it and consequently the interventional applications resulting from it. So far, no scale has been built and validated for this structure. Therefore, the present study was conducted in order to construct and validate the general scale of procrastination in prayer. The method of the research was descriptive and tool construction and was done in four stages including collecting and determining issues or sources of procrastination, testing the questionnaire to determine the validity (CVI), checking and selecting the questions of the questionnaire and validating the final form of the questionnaire. Overall, the research results showed that the total score has a high internal consistency (0.89). Also, the results of the factor analysis showed that the constructed scale consists of 5 factors that explain 63.03% of the total variance. Among these, the first factor with a specific value of 7.19, about 29.97% of the total variance, the second factor with a specific value of 3.116, about 12.98% of the total variance and the fifth factor with a specific value of 1.156, about 4.81% of the total variance of the variables. Therefore, according to the results of this research, the general scale of procrastination in prayer has good validity and can be used to conduct extensive related research.

Keywords: Prayer, Procrastination in Prayer, General Scale, Exploratory factor Analysis, Development, Validation

چکیده

برپایی نماز ضمن برقراری ارتباط با خدا، باعث ایجاد آثار روانی و جسمانی مثبتی در فرد نمازگزار می‌شود. با وجود این آثار ارزشمند جسمانی و روان‌شناختی نماز برای انسان، به‌طور مکرر مشاهده می‌شود که بسیاری از افراد در سنین مختلف از کودکی تا بزرگسالی، در برپایی نماز و اقامه آن اهمال ورزیده و جدیت لازم را ندارند. با عنایت به اینکه شیوه سنجش یک سازه مانند اهمال‌کاری در نماز، نقش مهمی در نتایج پژوهش‌های پیرامون آن و به‌تبع آن کاربردهای مداخلاتی حاصل از آن دارد و تاکنون مقیاسی برای این سازه مورد ساخت و اعتباریابی قرار نگرفته است، پژوهش حاضر به‌منظور ساخت و اعتباریابی مقیاس عمومی اهمال‌کاری در نماز انجام گرفت. روش پژوهش حاضر از نوع توصیفی و ساخت ابزار بود و در چهار مرحله شامل گردآوری و تعیین موضوع‌ها یا منابع اهمال‌کاری، اجرای آزمایشی مقیاس برای تعیین روایی (CVI)، بررسی و انتخاب سؤالات مقیاس و اعتباریابی فرم نهایی مقیاس انجام گرفت. در مجموع نتایج پژوهش نشان داد که نمره کل دارای همسانی درونی بالایی (۰/۸۹) است. همچنین نتایج حاصل از تحلیل عاملی نشان داد که مقیاس ساخته‌شده از ۵ عامل تشکیل شده است که جمعاً ۶۳/۰۳ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند. در این میان عامل نخست با ارزش ویژه ۷/۱۹، در حدود ۲۹/۹۷ درصد واریانس کل، عامل دوم با ارزش ویژه ۳/۱۱۶، در حدود ۱۲/۹۸ درصد واریانس کل و عامل پنجم با ارزش ویژه ۱/۱۵۶ در حدود ۴/۸۱ درصد واریانس کل متغیرها را تبیین می‌کنند. بنابراین، طبق نتایج این پژوهش، مقیاس عمومی اهمال‌کاری در نماز، از اعتبار مناسبی برخوردار بوده و می‌تواند جهت انجام تحقیقات گسترده مرتبط مورد استفاده قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: نماز، اهمال‌کاری در نماز، مقیاس عمومی، تحلیل عاملی اکتشافی، اعتباریابی

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۱۱/۱۸ تصویب نهایی: ۱۴۰۳/۴/۱

۱. گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. (نویسنده مسئول)

۲. گروه روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قاین، ایران.

۳. گروه روان‌شناسی تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.

پروژه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

● مقدمه

نماز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین فروع دین اسلام شناخته می‌شود (محمدی پارسا، ۱۴۰۲). میلیون‌ها مسلمان در سرتاسر جهان، پنج بار در روز نماز اسلامی که با اصطلاح عربی نماز معرفی می‌شود را اقامه می‌کنند (سانوتیس، ۲۰۱۸). نماز در فرهنگ اسلامی، از مهم‌ترین فرائض دینی و از ضروریات دین مقدس اسلام، نقطه اوج عبادات، عمود دین و مرز بین کفر و ایمان، وسیله قرب الهی و تکامل انسان است. اهمیت و آثار تربیتی نمازخواندن نیز در آیات و روایات دینی بسیاری مورد تأکید قرار گرفته است (رستمی و همکاران، ۱۳۹۸). مؤمنین، با خواندن نماز می‌توانند ضمن شست و شوی ناپاکی‌ها و افزایش اخلاص، در برابر گناهان خود را بیشتر کنترل کنند و سلامت روانی خود را افزایش دهند (مقیم، نسیمی و حاجیلو، ۱۴۰۰). متون زیادی در حوزه دین، معنویت و روان‌شناسی وجود دارد که در بسیاری از آنها به ارتباط میان نماز و بهبود سلامت روانی اشاره شده است (خشنودی و همکاران، ۱۳۹۹). همچنین باید گفت مهم‌ترین راهی که خداوند برای بندگان خود قرار داده تا با او ارتباط مستمر داشته باشند نماز است. فلسفه عبادت انس با خدای تعالی است و با نمازخواندن انسان به او نزدیک می‌شود و به آرامش، بهزیستی سعادت می‌رسد (برومند و همکاران، ۱۴۰۲؛ یاراحمدی و همکاران، ۱۴۰۰). در هر شبانه‌روز پنج وقت برای نماز قرار داده شده است تا این ارتباط معنوی با خالق هستی قطع نگردد (فرخ و سلطانی تیرانی، ۱۴۰۰). در تبیین این باور باید اظهار داشت نماز، رابطه مخلوق با خالق است، انسان مادی را معنوی می‌کند و انسان را با منبع آرامش اصلی یعنی خداوند متعال آشناتر می‌کند (صحرانورد، ۱۴۰۱). اقامه نماز باعث ایجاد آثار روحی و جسمی در فرد نمازگزار می‌شود؛ از جمله آثار جسمی آن می‌توان به تقویت سیستم دفاعی بدن، درمان امراض جسمی مثل آسم و فشارخون و از آثار روحی آن به نبود ارتکاب گناه، آرامش روح، جلوگیری از اضطراب و افسردگی اشاره کرد (فرانسیس و همکاران، ۲۰۱۹). از طریق نماز، مؤمن با برون‌ریزی هیجانی خود از همه ناپاکی‌ها و افکار منفی تخلیه شده، به‌سوی پالایش روانی خود گام برمی‌دارد و نتیجه پالایش روحی، سلامت روحی و روانی فرد خواهد بود (دیانتی و همکاران، ۱۳۹۸).

علی‌رغم آثار ارزشمند جسمانی و روان‌شناختی نماز برای انسان، به‌طور مکرر مشاهده می‌شود که بسیاری از افراد در برپایی نماز و اقامه آن اهمال ورزیده و جدیت لازم را ندارند و این موضوع در روایات اهل‌بیت و معصومین (علیهم‌السلام) نیز مشاهده می‌شود (منصوری‌طلب و همکاران، ۱۴۰۱). اهمال‌کاری (procrastination) به معنای ناتوانی بر اعمال کنترل بر افکار، هیجانات، تکانه‌ها و انجام تکلیف با توجه به معیارهایی که فرد برگزیده است، تعریف می‌شود (محمد عزیزاده نوبر و همکاران، ۱۴۰۱). در تعریفی ساده، اهمال‌کاری به تعویق عمدی وظایف کاری که انتظار می‌رود انجام شود، اشاره دارد (هی و همکاران، ۲۰۲۱). هسته اهمال‌کاری، فرایند تصمیم‌گیری به تعویق انداختن فعالیت‌ها و کارهای محوله یا طفره‌رفتن از آنها است (علائی و همکاران، ۱۴۰۰؛ حکمتیان فرد و گلستانه، ۱۴۰۲؛ پیری و همکاران، ۱۴۰۱). اهمال‌کاری ضمن اعمال تأثیر منفی بر سلامت جسمانی و روان‌شناختی انسان‌ها، همواره موجب افزایش استرس و فشار روانی، ناکامی و آشفتگی روانی می‌شود (وهاب‌زاده مقدم، عسگری ده‌آبادی و میرسپاسی، ۱۴۰۰).

به باور نجاری (۱۴۰۲)، تعلل یا فردافکنی یا اهمال‌کاری، به تعویق انداختن مداوم کارها را گویند و سازوکاری است که فرد وظایف خود را به‌طور متوالی به زمان و روز دیگری معوق می‌کند و به‌جای انجام آنها به امور جزئی دیگر می‌پردازد. عوامل اهمال‌کاری و پیامدهای آن که بر شغل، تحصیل و سلامت روانی فرد مؤثر است (منگ، پان و لی، ۲۰۲۴؛ سنکا، ۲۰۲۲؛ اسپارفلدت و اسپاوب، ۲۰۲۴)، از حوزه‌های پژوهش نوینی است که مورد علاقه پژوهشگران است (کرامتی و همکاران، ۱۴۰۱). در عصر جهانی‌شدن به‌دلیل پیچیدگی‌های زیادی که جامعه با آن روبه‌رو است، برخی اشکال مشارکت دینی از جمله نماز در معرض تقویت و برخی دیگر در معرض تهدید قرار گرفته‌اند (صفایی و ناصری سلطانی، ۱۳۹۸). بدیهی است نتایج نبود توجه به دین و اهمال‌ورزی در نماز و سایر اعمال عبادی، ضمن از دست‌رفتن آرامش و سلامت روانی، منجر به شکستن حریم‌های انسانی و از میان‌رفتن مرزهای سلوک اجتماعی می‌شود و انواع جنایت، تعدی‌ها و حرمت‌شکنی‌ها و تباهی‌ها در اجتماع بشری به منصفه ظهور خواهند رسید (افتخاری، افتخاری و افتخاری، ۱۴۰۲). با این حال با گسترش پدیده دین‌گریزی در میان گروه سنی نوجوان تا بزرگسال، مشاهده می‌شود بسیاری از افراد در انجام این واجب دینی اهمال می‌ورزند (شجاعی و عوض زاده، ۱۴۰۱). بحث اهمال‌کاری در نماز، ازجمله مباحث به‌ظاهر کوچک اما بسیار مهمی است که ریشه اخلاقی و روانی دارد. مرور پژوهش‌های انجام‌گرفته نشان داد درگذشته علی‌رغم اینکه درباره موضوعاتی

مانند تعلل‌ورزی کاری و تعلل‌ورزی تحصیلی، مقیاس طراحی‌شده ولی درباره موضوع مهمی مانند نماز، مقیاسی برای سنجش اهمال‌کاری در آن تهیه و تدوین نشده است.

بررسی و مرور پیشینه پژوهش‌های انجام‌گرفته نشان می‌دهد تاکنون در داخل و خارج از ایران، پژوهشی متمرکز بر موضوع اهمال‌کاری در نماز نپرداخته است و بیشتر پژوهش‌های نزدیک و مرتبط با این حوزه، در زمینه دین‌گرایی انجام‌گرفته است. از سوی دیگر، این نکته نیز حائز اهمیت است که شیوه سنجش یک سازه مانند اهمال‌کاری، نقش مهمی در نتایج پژوهش‌های پیرامون آن و به تبع آن کاربردهای مداخلاتی حاصل از آن دارد. در ایران، مقیاس‌ها و مقیاس‌های متعددی در حوزه موضوعی نماز تدوین و اعتباریابی شده‌اند از جمله مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز (انیسی و همکاران، ۱۳۸۹)، جذب به نماز در دانش‌آموزان (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۸) و مقیاس خودسنجی التزام عملی به اعتقادات مذهبی (نویدی، ۱۳۸۹) از مهم‌ترین این ابزارها هستند. بنابراین از آنجایی که تاکنون پژوهشی به تدوین و اعتباریابی مقیاسی عمومی برای اهمال‌کاری در نماز نپرداخته است، پژوهش حاضر با هدف ساخت و اعتباریابی مقیاس عمومی اهمال‌کاری در نماز انجام گرفت. بدیهی است تدوین یک مقیاس و اعتباریابی سبب ایجاد زمینه مناسب برای انجام تحقیقات و پژوهش‌های گسترده‌تر در حوزه اهمال‌کاری در نماز و ارتباط آن با سایر مؤلفه‌های روان‌شناسی می‌شود.

• روش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی و ساخت ابزار بود. این پژوهش در زمره پژوهش‌های پیمایشی قرار می‌گیرد که در ۴ مرحله بدین شرح انجام شد. جامعه آماری پژوهش حاضر، کلیه ساکنین شهرستان قاین در سال ۱۴۰۲ بودند که در نهایت نمونه پژوهش ۲۰۲ آزمودنی (شامل ۱۰۱ نفر از آقایان و ۱۰۰ نفر از خانم‌ها) با میانگین سنی ۳۲/۳۵ و انحراف معیار ۱۰/۹۸ بود که در دامنه سنی ۱۳ تا ۶۶ سال قرار داشتند، به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای و تصادفی انتخاب شدند. به این شکل که ابتدا هر گروه محصلان زیر ۲۰ سال، دانشجویان در بازه سنی ۲۰ تا ۳۰ سال، بزرگسالان سن ۳۰ تا ۴۰ و همچنین ۴۰ تا ۵۰ سال، ۵۰ نفر به عنوان خوشه انتخاب شدند. سپس در هر خوشه مدنظر به روش نمونه‌گیری تصادفی منظم (برای محصلان و دانشجویان) و نمونه‌گیری در دسترس برای بزرگسالان، تعداد ۲۰۲ نفر به عنوان آزمودنی در نظر گرفته شدند.

مرحله اول: گردآوری و تعیین موضوع‌ها یا منابع اهمال‌کاری

در این مرحله با توجه به منابع مختلف که از مهم‌ترین آنها می‌توان به پژوهش‌های افتخاری (۱۴۰۲)، مهرداد و معظمی‌گودرزی (۱۴۰۱)، سلیمانی و الهیاری (۱۴۰۰) و جمالی‌راد و همکاران (۱۴۰۲) و پیشنهاد اساتید مربوطه، مقیاسی ۳۰ سؤالی طراحی و آماده شد. در ادامه مقیاس تهیه‌شده در اختیار تعدادی از اساتید، صاحب‌نظران و اساتید دروس حوزوی قرار داده شد تا نظرات آنان درباره موضوعات شناسایی‌شده، اخذ شود. با نظر این اساتید، برخی از موضوعات مشابه در یکدیگر اشباع شده و تغییراتی در برخی از اصطلاحات و لغات اعمال شد. در نهایت ۲۵ پرسش ذیل سه مؤلفه، تعیین، تعریف و طبقه‌بندی شد. موضوع‌ها و پرسش‌های طبقه‌بندی‌شده در قالب مقیاسی ۲۵ ماده‌ای با استفاده از طیف لیکرت (۵ درجه‌ای) تنظیم شد. برخی از ماده‌ها به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شوند. دامنه نمرات از صفر تا ۹۶ متغیر است و نمرات بالاتر حاکی از اهمال‌کاری بیشتر در نماز است.

مرحله دوم: اجرای آزمایشی مقیاس برای تعیین روایی

در این مرحله برای بررسی روایی محتوای پرسش‌ها از روش والتز و باسل استفاده شد. برای تعیین روایی مقیاس بر اساس CVI، مقیاس به صورت تصادفی در اختیار ۱۰ نفر قرار گرفت و در آن از افراد خواسته شد که «مربوط بودن» و «واضح و ساده بودن» هر ماده را بر اساس یک طیف لیکرتی ۴ قسمتی مشخص کنند. خواسته شد که مربوط بودن هر ماده را از نظر خودشان از ۱ «مربوط نیست»، ۲ «نسبتاً مربوط است»، ۳ «مربوط است» تا ۴ «کاملاً مربوط است» را مشخص کرده، واضح و ساده بودن ماده‌ها نیز به ترتیب از ۱ «واضح و ساده نیست»، ۲ «نسبتاً واضح و ساده است»، ۳ «واضح و ساده است» تا ۴ «کاملاً واضح و ساده است» را نیز مشخص کنند. در نهایت بعد از جمع‌آوری مقیاس‌ها و محاسبه روایی، مقدار CVI به دست آمده در همه ماده‌ها بزرگ‌تر از ۰/۷۹ بود یعنی تمام ماده‌ها تأیید شدند.

مرحله سوم: بررسی و انتخاب سؤالات مقیاس

با توجه به مقادیر به دست آمده CVI برای تمام پرسش‌ها، چون مقادیر محاسبه‌شده بیشتر از ۰/۷۹ بود در نتیجه تمام ۲۵ پرسش

از نظر مربوط بودن و وضوح و سادگی تأیید شده و همچنین با توجه به نظر مساعد کارشناسان مربوطه سؤالات مشخص شده انتخاب می‌شوند.

مرحله چهارم: اعتباریابی فرم نهایی مقیاس

هدف از این مرحله، بررسی و محاسبه ویژگی‌های روان‌سنجی فرم نهایی مقیاس اهمال‌کاری در نماز و مقیاس‌های فرعی آن، شامل روایی و همسانی درونی و اعتبار بود.

• ابزارها

مقیاس اهمال‌کاری در نماز (PPS) procrastination in prayer scale: این مقیاس که تدوین و اعتباریابی آن هدف اصلی پژوهش حاضر بوده است، شامل ۲۵ سؤال بوده و نمره‌گذاری پرسش‌های آن بر اساس مقیاس لیکرت انجام شده است.

پرسشنامه ویژگی‌های جمعیت‌شناختی: این پرسشنامه به منظور گردآوری اطلاعاتی درباره ویژگی‌های دموگرافیک (زمینه‌ای) شرکت‌کنندگان مورد استفاده قرار گرفت و شامل پرسش‌های مربوط به سن، جنسیت، گروه خونی، تأهل، تعداد فرزندان، تحصیلات، ترتیب تولد، وضعیت اشتغال، مدت ازدواج بود.

با توجه به اهداف پژوهش، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های متداول در آمار توصیفی برای تعیین مشخصه‌های آماری گروه‌های نمونه استفاده شد. همچنین باید خاطر نشان کرد جهت تعیین ضرایب اعتبار مقیاس از ضریب آلفای کرونباخ و ضریب همبستگی میان ماده‌های مقیاس استفاده شد. جهت بررسی و تعیین شواهد روایی سازه، از تحلیل عاملی اکتشافی بر اساس تحلیل مؤلفه‌های اصلی (PC) بهره گرفته شد. در نهایت از روش‌های چرخش (بخشی از مراحل تحلیل عاملی تأییدی) به منظور تعیین ساختار ساده مقیاس استفاده شد.

• یافته‌ها

حجم نمونه مورد بررسی در پژوهش ۲۰۲ نفر بودند. ۵۰/۵ درصد از نمونه مورد بررسی مرد و ۴۹/۵ درصد زن بودند. دامنه سنی آزمودنی‌ها ۱۳ تا ۶۶ سال و میانگین و انحراف معیار سن آنها به ترتیب ۳۲/۳۵ و ۱۰/۹۸ بود. ۶۱/۴ درصد از آزمودنی‌ها متأهل و ۳۸/۱ درصد مجرد بودند. از نظر وضعیت تحصیلی ۴/۵ درصد بی‌سواد، ۹/۴ درصد ابتدایی و راهنمایی، ۱۲/۹ درصد دیپلم، ۳۳/۷ درصد فوق‌دیپلم، ۲۸/۲ درصد لیسانس، ۸/۴ درصد فوق‌لیسانس و دکترا و ۲/۵ درصد حوزوی بودند.

ویژگی‌های آماری پرسش‌ها شامل میانگین و درصد پاسخ‌ها، واریانس و ضریب همبستگی هر پرسش با نمره کل و ضریب آلفای کرونباخ در صورت حذف هر پرسش برآورد شد. ضریب اعتبار کل مجموعه ۲۵ پرسش برابر با ۰/۸۸۴ به دست آمد. در این مرحله پرسش شماره ۲۵ به دلیل میانگین، درصد پاسخ بسیار پایین و نیز همبستگی ضعیف آن با نمره کل حذف شد.

تحلیل عاملی اکتشافی

به منظور اجرای روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی (PC) و اثبات این نکته که ماتریس همبستگی متغیرها در جامعه، صفر نیست آزمون کرویت بارتلت به کار رفت. اندازه KMO و نتیجه آزمون کرویت بارتلت برای ماتریس همبستگی مقیاس در جدول شماره یک نشان داده شده است. چنانکه در این جدول دیده می‌شود مقدار KMO بالاتر از ۰/۸ بوده و آزمون کرویت بارتلت نیز مقدار ۲۳۵۸/۱۴۴ به دست آمده است. سطح معنادار بودن آزمون کرویت بارتلت نیز کمتر از ۰/۰۰۰۱ است. بنابراین بر پایه هر دو ملاک می‌توان نتیجه گرفت که اجرای تحلیل عاملی بر اساس ماتریس همبستگی حاصل در گروه نمونه مورد مطالعه قابل توجیه خواهد بود.

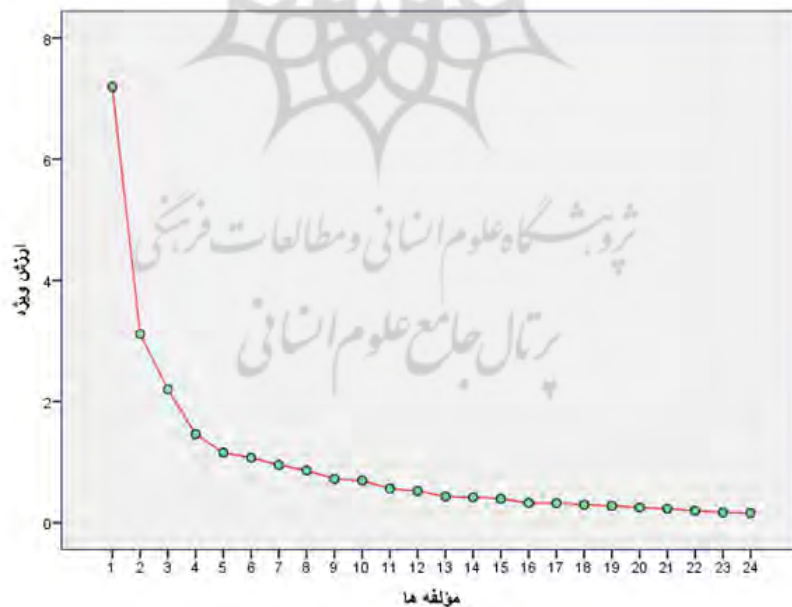
برای تعیین این مطلب که مقیاس پژوهش (۲۴ پرسش مقیاس) از چند عامل معنادار تشکیل شده، سه شاخص اصلی مورد توجه قرار گرفته است: (۱) ارزش ویژه، (۲) نسبت واریانس تبیین شده هر عامل، (۳) نمودار ارزش‌های ویژه یا نمودار صخره‌ای.

مشخصه‌های آماری اولیه که بر اساس اجرای تحلیل مؤلفه‌های اصلی (PC) به‌دست آمد در جدول ۱، نشان داده شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود ارزش‌های ویژه ۶ عامل بزرگ‌تر از یک است و درصد پوشش واریانس مشترک میان متغیرها برای این ۶ عامل، روی هم ۶۷/۴۹۹ درصد کل است.

جدول ۱. مشخصه‌های آماری اولیه مقیاس ۲۴ سؤالی (۶ عامل) با اجرای روش PC

عامل	ارزش ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی
۱	۷/۱۹	۲۹/۹۷	۲۹/۹۷
۲	۳/۱۲	۱۲/۹۸	۴۲/۹۵
۳	۲/۲۰	۹/۱۷	۵۲/۱۲
۴	۱/۴۶	۶/۰۹	۵۸/۲۱
۵	۱/۱۶	۴/۸۲	۶۳/۰۳
۶	۱/۰۷	۴/۴۷	۶۷/۴۹۹

نتایج محاسبه میزان اشتراک هر پرسش با ۶ عامل نشان داد که کمترین میزان اشتراک برابر ۰/۳۹ و متعلق به پرسش ۲ (به تأخیر نیانداختن نماز تا حد امکان) و بیشترین میزان اشتراک برابر ۰/۸۹۹ و متعلق به پرسش ۱۰ (خجالت کشیدن از دوستان برای به‌جا آوردن نماز) است. شش عامل استخراج‌شده در بسیاری از پرسش‌ها با هم همپوشانی داشتند و ساختاری ساده را به دست نمی‌دهند. علاوه بر این نمی‌توانند عامل‌های کاملاً متمایز از یکدیگر را ارائه دهند. با توجه به نمودار صخره‌ای (اسکری)، تحلیل مؤلفه‌های اصلی در دامنه‌ای از ۲ تا ۶ عامل انجام می‌شود تا بهترین الگو به‌دست آید. در ادامه مدل ۶ عاملی، به‌دلیل اینکه در ذیل عامل ششم کمتر از سه پرسش قرار گرفته بود به ۵ عامل کاهش می‌یابد و با توجه به اینکه باید برای هر عامل حداقل سه پرسش وجود داشته باشد مقیاس با ۶ عامل رد شد. نتایج نشان می‌دهد که استخراج ۵ عامل، مناسب‌تر و تبیین‌کننده ۶۳/۰۳ درصد از واریانس است. از نمودار صخره‌ای (شکل ۱) نیز می‌توان استنباط کرد که سهم عامل اول در واریانس کل متغیرها قابل توجه و از سهم سایر عامل‌ها کاملاً متمایز است.

شکل ۱. نمودار صخره‌ای تعداد عوامل اشباع‌شده مقیاس

پس از استخراج ۵ عامل نیز میزان اشتراک پرسش‌ها محاسبه گردید. در این مرحله بیشترین میزان اشتراک برابر ۰/۸۱۴ و متعلق به پرسش ۱۶ (شرکت‌نکردن در نماز جماعت به‌دلیل خجالتی بودن) است. به‌منظور ساده‌سازی ساختار عاملی و نام‌گذاری عامل‌ها از همه روش‌های چرخش متمایل و متعامد (واریمکس، اکواماکس، کوارتیمکس، ایلیمین، پرومکس) استفاده شد. تا مشخص شود که کدام روش چرخش، عامل‌های ساده‌تر، معنادارتر و منطقی‌تر به دست می‌دهد. از میان روش‌های مذکور، روش اکواماکس انتخاب شد، به‌دلیل آنکه توزیع مناسب‌تری از پرسش‌ها را به عوامل به‌دست می‌داد،

اختصاص پرسش‌ها به عوامل، منطقی‌تر و معنادارتر بود و پرسش‌های حذف‌شده با این روش از اهمیت کمتری برخوردار بودند. همچنین برای انتخاب هر پرسش، بار عاملی حداقل ۰/۴۰ ملاک عمل قرار گرفت.

همان‌گونه که قبلاً گفته شد بر پایه نتایج تحلیل مؤلفه‌های اصلی (PC) و نمودار صخره‌ای، ۵ عامل مبنای تعیین مشخصه‌های نهایی قرار گرفت. ماتریس عاملی که حاصل چرخش اکواماکس بود مورد بررسی قرار گرفت. در این ماتریس همه پرسش‌ها در چرخش عامل‌ها با آنها، بار عاملی داشته و حذف نمی‌شوند و در نهایت تعداد پرسش‌ها همان ۲۴ مورد بود. نتایج تحلیل مؤلفه‌های اصلی پس از انجام چرخش در جدول شماره ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲. مشخصه‌های آماری مقیاس ۲۴ سؤالی (۵ عاملی) با اجرای روش PC

عوامل	ارزش ویژه	درصد واریانس	درصد تراکمی
۱	۷/۱۹	۲۹/۹۷	۲۹/۹۷
۲	۳/۱۲	۱۲/۹۸	۴۲/۹۵
۳	۲/۲۰	۹/۱۷	۵۲/۱۲
۴	۱/۴۶	۶/۰۹	۵۸/۲۱
۵	۱/۱۶	۴/۸۲	۶۳/۰۳

همان‌گونه که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود ۵ عامل مقیاس ۶۳/۰۳ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند. در این میان عامل نخست با ارزش ویژه ۷/۳، در حدود ۲۹/۹۷ درصد واریانس کل، عامل دوم با ارزش ویژه ۳/۱۲، در حدود ۱۲/۹۸ درصد واریانس کل و عامل پنجم با ارزش ویژه ۱/۱۶ در حدود ۴/۸۲ درصد واریانس کل متغیرها را توجیه می‌کنند. در جدول شماره ۳، محتوا، بار عاملی و ارزش ویژه هر یک از عوامل پنج‌گانه نشان داده شده است. در ستون اول تعداد پرسش‌های ذیل هر عامل مشخص شده است، در ستون دوم موضوع هر پرسش و در ستون سوم بار عاملی مربوط به هر پرسش مشخص شده است. لازم به ذکر است در انتهای هر مجموعه از عوامل، ارزش ویژه مربوط به عامل مورد نظر ارائه شده است.

جدول ۳. محتوا و بار عاملی پرسش‌های موجود در هر یک از عوامل مقیاس اهمال‌کاری در نماز

عامل ۱: اهمال‌کاری ناشی از بی‌برنامگی		
شماره پرسش	ماده	بار عاملی
۵	دشواری بودن خواندن نماز اول وقت در هنگام اذان گفتن	۰/۷۱۹
۶	حس نداشتن برای خواندن نماز اول وقت	۰/۷۹۱
۹	به تعویق انداختن ناخواسته نماز اول وقت	۰/۵۶۶
۱۱	خواندن نماز اول وقت قبل از هر کاری	۰/۵۶۲
۲۳	نداشتن حس لازم برای خواندن نماز قضا	۰/۷۴۵
۲۴	پایین‌بودن به برنامهریزی خواندن قضای نماز	۰/۵۴۹
ارزش ویژه		
۷/۱۹۳		
عامل ۲: اهمال‌کاری ناشی از ضعف در شناخت		
شماره پرسش	ماده	بار عاملی
۱۲	علاقه به تأخیر انداختن نماز اول وقت	۰/۶۱۷
۱۳	خارج شدن سر وقت از منزل برای نماز جماعت	۰/۷۴۵
۱۵	شرکت نکردن در نماز جماعت به دلیل طولانی بودن آن	۰/۸۴۷
۱۶	شرکت نکردن در نماز جماعت به دلیل خجالتی بودن	۰/۵۸۲
۲۰	علاقه به ادای قضای نماز در سر وقت خود	۰/۷۳۹
ارزش ویژه		
۳/۱۱۶		
عامل ۳: اهمال‌کاری ناشی از مسائل فردی		
شماره پرسش	ماده	بار عاملی
۲	به تأخیر نینداختن نماز تا حد امکان	۰/۴۸۹
۷	داشتن احساس بد در هنگام به تعویق انداختن نماز	۰/۷۳۵

۰/۷۳۶	علاقه به خواندن نماز اول وقت	۸
۰/۵۰۴	دیر رسیدن به نماز جماعت	۱۴
۰/۵۳۴	دادن قضای نماز قبل از پایان روز	۱۷
۲/۲۰۱	ارزش ویژه	
عامل ۴: اهمال کاری عمدی		
بار عاملی	ماده	شماره پرسش
۰/۶۴۸	خجالت از دوستان در خواندن نماز	۱۰
۰/۴۵۴	به تعویق انداختن قضای نماز	۱۸
۰/۵۱۰	داشتن احساس بد در هنگام تعویق قضای نماز	۱۹
۰/۵۹۹	به تأخیر انداختن قضای نماز هنگام اجبار	۲۱
۰/۶۵۷	به جا آوردن قضای نماز در اولین فرصت	۲۲
۱/۴۶۲	ارزش ویژه	
عامل ۵: اهمال کاری ناشی از مسائل کاری - سازمانی		
بار عاملی	ماده	شماره پرسش
۰/۶۱۵	خواندن نماز اول وقت در هنگام کار کردن	۱
۰/۸۳۰	خواندن نماز اول وقت با لباس رسمی	۳
۰/۶۲۸	آماده شدن برای نماز اول وقت	۴
۱/۱۵۶	ارزش ویژه	

اعتبار (همسانی درونی) مقیاس

یکی از روش‌های تعیین اعتبار، روش همسانی درونی است. در این روش ساخت درونی آزمون بررسی می‌شود. ملاک مورد بررسی همسانی درونی، نمره کل آزمون است. در این پژوهش، ضریب آلفا بر اساس نمره کل ۲۴ پرسش باقی‌مانده و نیز هر یک از عوامل پنج‌گانه، برای اهمال کاری در نماز محاسبه شده است. در جدول شماره ۴، ضرایب همسانی درونی مقیاس نشان داده شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود ضریب آلفای کرونیخ برای اهمال کاری در کل مقیاس برابر ۰/۸۹ است. ضرایب آلفا برای اهمال کاری در نماز در همه عوامل بالا بوده است که نشان‌دهنده همسانی درونی مناسب پرسش‌های مقیاس در کل مقیاس و در هر یک از مقیاس‌های فرعی آن است.

جدول ۴. ضرایب اعتبار (همسانی درونی) مقیاس اهمال کاری در نماز

عامل	نام عامل	تعداد پرسش	ضریب اعتبار
۱	اهمال کاری ناشی از بی‌برنامگی	۶	۰/۸۶
۲	اهمال کاری ناشی از ضعف در شناخت	۵	۰/۸۷
۳	اهمال کاری ناشی از مسائل فردی	۵	۰/۸۸
۴	اهمال کاری عمدی	۵	۰/۸۹
۵	اهمال کاری ناشی از مسائل کاری سازمانی	۳	۰/۸۸
	کل مقیاس	۲۴	۰/۸۹

• بحث

پژوهش حاضر با هدف ساخت و اعتباریابی مقیاس عمومی اهمال کاری در نماز انجام گرفت. در مجموع یافته‌های پژوهش نشان دادند مقیاس ساخته‌شده مذکور دارای اعتبار مناسبی جهت سنجش مقدار اهمال کاری در نماز بوده است. در ادامه هر یک از یافته‌های مرتبط با نتایج پژوهش، به تفصیل مورد بررسی قرار می‌گیرند.

نتایج به‌دست‌آمده در پژوهش حاضر نشان داد که مقیاس اهمال کاری در نماز دارای روایی محتوا است. همچنین نتایج بررسی اعتبار مقیاس اهمال کاری در نماز نشان داد که مقیاس از اعتبار همسانی درونی مناسبی برخوردار است. در بررسی ساختار عاملی مشاهده شد که مقیاس از ۵ عامل تشکیل شده است که در مجموع ۶۳/۰۳ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند. در مجموع مقیاس اهمال کاری در نماز از ۲۴ سؤال تشکیل شده است که پاسخ‌ها به شیوه لیکرت و به صورت ۵ گزینه‌ای از «تقریباً هرگز» تا «تقریباً همیشه» تهیه شده است.

برای گزینه «تقریباً هرگز» نمره صفر، برای گزینه «به ندرت» نمره یک، برای گزینه «گاهی» نمره دو، برای گزینه «اکثراً» نمره سه و برای گزینه «تقریباً همیشه» نمره ۴ در نظر گرفته شد. بنابراین مقیاس اهمال کاری در نماز با گذراندن مراحل روان‌سنجی و دارا بودن اعتبار و روایی قادر به سنجش تعلق و اهمال کاری در نماز است. هرچند یکی از محدودیت‌های سنجش نماز این است که رفتارهای دینی دارای دو بُعد ظاهری و باطنی هستند و ابزارهای سنجش به‌طور معمول ابعاد ظاهری رفتار را مورد سنجش قرار می‌دهند و توانایی وارد شدن به حوزه‌های باطنی را ندارند، چنانچه بسیاری از جامعه‌شناسان و پژوهشگران علوم اجتماعی معترف هستند که بررسی ظاهری رفتار دینی با هر دقتی که باشد خام و ناپخته است؛ چه بسا بسیاری از افراد ممکن است در فعالیت‌های مذهبی مشارکت داشته باشند؛ ولی این فعالیت صرفاً ناشی از ابزار ایمان دینی نباشد و همچنین ممکن است رفتار دینی صرفاً از روی عادت یا برای برآورده شدن انتظارات دیگران صورت گیرد. در پاسخ می‌توان گفت که هرچند این‌گونه اشکالات را می‌توان درباره تمامی رفتارهای افراد تا اندازه‌ای مشاهده کرد، با این حال بررسی دقیق به شیوه آزمایشی جهت سنجش رفتار دینی از نظر عملی غیرممکن است. به همین دلیل برخی از روان‌شناسان دینی به نبود امکان ارزیابی رفتار دینی به صورت آزمایشی اذعان دارند و آنان شیوه‌های شبه‌آزمایشی مانند روش همبستگی را برای ارزیابی رفتار دینی مناسب‌تر می‌دانند.

در تبیین بهتر یافته‌های پژوهش باید اذعان داشت مقیاس ساخته و اعتباریابی شده اهمال کاری در نماز حاوی پنج عامل اهمال کاری ناشی از بی‌برنامگی، اهمال کاری ناشی از ضعف در شناخت، اهمال کاری ناشی از مسائل فردی، اهمال کاری عمدی و اهمال کاری ناشی از مسائل کاری- سازمانی بود. بررسی پژوهش‌های مشابه انجام گرفته نشان می‌دهد بسیاری از این عوامل در تحقیقات گسترده‌ای به‌عنوان عوامل مهم و مؤثر بر اهمال کاری در نماز شناخته و تبیین شدند؛ بنابراین از جمله پژوهش‌هایی که به‌طور مستقیم و غیرمستقیم با یافته پژوهش حاضر همسو هستند می‌توان به پژوهش افتخاری (۱۴۰۲)، جمالی و همکاران (۱۴۰۲)، شجاعی و همکاران (۱۴۰۱)، عوض‌زاده و همکاران (۱۴۰۱) و مهرداد و معظمی گودرزی (۱۴۰۱) اشاره کرد. عامل اهمال کاری ناشی از بی‌برنامگی شامل مواردی همچون دشوار بودن خواندن نماز اول وقت در هنگام اذان گفتن، حس نداشتن برای خواندن نماز اول وقت، به تعویق انداختن ناخواسته نماز اول وقت، خواندن نماز اول وقت قبل از هر کاری، نداشتن حس لازم برای خواندن نماز قضا و پایبند بودن به برنامه‌ریزی خواندن قضای نماز بود. بررسی‌ها نشان داد برخی عوامل مانند درگیر بودن در کار شخصی یا داشتن شغل و حرفه، خستگی ناشی از کار صبح تا ظهر، رفت و آمد و ترافیک ظهر، به تعویق انداختن نماز اول وقت به علت داشتن کار مهم‌تر، عادت کردن به خواندن نماز قضا جهت رفع تکلیف و رسیدن به سایر برنامه‌ها اصطلاح مهم‌تر، از عوامل مرتبط با اهمال کاری ناشی از بی‌برنامگی بودند. عامل دوم، اهمال کاری ناشی از ضعف در شناخت نام دارد. این عامل نیز مبین آن است که مؤلفه‌هایی مانند علاقه به تأخیر انداختن نماز اول وقت، خارج شدن سر وقت از منزل برای نماز جماعت، شرکت نکردن در نماز جماعت به دلیل طولانی بودن آن، شرکت نکردن در نماز جماعت به دلیل خجالتی بودن و علاقه به ادای قضای نماز در سر وقت خود جهت صرفاً رفع تکلیف شرعی، ناشی از ضعف شناخت در فرد بوده و نتیجه آن اهمال کاری در نماز و گرایش به رفتارهای دین‌گریزانه در افراد می‌شود. سومین عامل اهمال کاری ناشی از مسائل فردی و شخصی در افراد است. به تأخیر نینداختن نماز تا حد امکان، داشتن احساس بد در هنگام به تعویق انداختن نماز، علاقه به خواندن نماز اول وقت، دیر رسیدن به نماز جماعت و دادن قضای نماز قبل از پایان روز از عوامل مبین اهمال کاری ناشی از مسائل فردی بودند. به باور عوض‌زاده و همکاران (۱۴۰۱)، پیروی از هوی و هوس، وسوسه‌های درونی، فقدان برنامه مشخص برای زندگی و احساس ناکارآمدی دین در زندگی افراد سبب گرایش به دین‌گریزی و گرایش به رفتارهای اهمال‌کارانه در مناسک دینی از جمله نماز می‌شود. اهمال کاری عمدی چهارمین عامل مرتبط با اهمال کاری در نماز بود. خجالت از دوستان در خواندن نماز، به تعویق انداختن قضای نماز، داشتن احساس بد در هنگام تعویق قضای نماز، به تأخیر انداختن قضای نماز هنگام اجبار و به‌جا آوردن قضای نماز در اولین فرصت از پیش تعیین شده، از مهم‌ترین مؤلفه‌های مرتبط با اهمال کاری عمدی به‌شمار می‌روند. همچنین پنجمین و آخرین عامل در مقیاس اهمال کاری عمومی در نماز که ملموس‌تر از سایر موارد است، اهمال کاری ناشی از مسائل کاری- سازمانی بود. در تبیین این عامل نیز باید اشاره کرد خواندن نماز اول وقت در هنگام کار کردن، خواندن نماز اول وقت با لباس رسمی و آماده شدن برای نماز اول وقت در حین کار، با اهمال کاری در نماز مرتبط بوده و رابطه منفی با آن دارند. در واقع از نشانه‌های افرادی که در انجام و به‌جا آوردن نماز اهمال‌کار

هستند می‌توان به نماز نخواندن در محل کار به علت درگیری شغلی و انجام کار ارباب‌رجوع به‌ویژه در ادارات دولتی و بهانه دشواری وضو گرفتن و نماز خواندن با لباس رسمی اشاره کرد.

در نهایت باید اذعان کرد که بررسی و ارزیابی اعتقادات و میزان دین‌داری افراد از جنبه‌های مختلف با اشکالاتی مواجه است. با وجود این صاحب‌نظران در رشته روان‌شناسی دین می‌گویند می‌توان سطوحی از رفتار دینی را با مقیاس و مقیاس‌های متعارف و استاندارد و با در نظر گرفتن میزان خطای اندازه‌گیری، مورد ارزیابی قرارداد. ولی در سطوح عمیق‌تر ضرورت دارد از روش‌های غیرمستقیم مانند ابزارهای فرافکن و زندگی‌نامه شخصی و پژوهش‌های کیفی مانند پدیدارشناسی استفاده کرد. بنابراین محدودیت‌های سنجش در حدی نیست که مانع از سنجش رفتار دینی گردد.

• نتیجه‌گیری

به‌عنوان نتیجه‌گیری باید گفت که مقیاس اهمال‌کاری در نماز قادر به سنجش میزان تعلل‌ورزی و اهمال‌کاری مسلمانان در نماز است. بنابراین از آن می‌توان به‌صورت فردی و گروهی در پژوهش‌های گسترده‌ای استفاده کرد.

• تعارض منافع

این پژوهش برای نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافی نداشته است و نتایج به‌صورت کاملاً شفاف بیان شده است.

• تقدیر و تشکر

بدین وسیله از تمامی افراد به‌ویژه نمونه‌های مورد استفاده که در پژوهش حاضر، نویسندگان را یاری نمودند تقدیر و تشکر می‌شود.

• منابع

- افتخاری، حجت؛ افتخاری، عفت؛ افتخاری، جابر. (۱۴۰۲). واکاوی تجربه زیسته دانشجویان دانشگاه باهنر کرمان از عوامل، زمینه‌ها و پیامدهای دین‌گزینی و راهکارهای برون‌رفت از آن. *دین‌پژوهی و کارآمدی*، ۳(۱)، ۱-۱۷. https://journals.tabrizu.ac.ir/article_16446.html
- افتخاری، سحر. (۱۴۰۲). آسیب‌شناسی انجام تکالیف دینی (نماز) در مدارس ابتدایی دخترانه کرمانشاه. *مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ۵(۵۴)، ۱۲۳-۱۳۹. <http://noo.rs/Sm77U>
- انیسی، جعفر؛ نویدی، احد؛ حسینی نژاد نصرآباد، اعظم. (۱۳۸۹). ساخت و اعتباریابی مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز. *مجله علوم رفتاری*، ۴(۴)، ۳۱۳-۳۱۸. magiran.com/p819786
- برومند، محمدرضا؛ اصغرپور، حبیب؛ اصفهانی‌نیا، اکرم؛ چراغی‌اردهایی، مریم. (۱۴۰۲). واکاوی در آثار سلامت جسمانی و روانی نماز. *دو فصلنامه فیزیولوژی حرکت و تندرستی*، ۳(۱)، ۱۰۰-۱۱۲. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.27834603.1402.3.1.10.5>
- پیری، ولی؛ شهبینی بیلاق، منیجه؛ آتش افروز، عسکر. (۱۴۰۱). آزمایش مدل رابطه التزام تحصیلی با اهمال‌کاری تحصیلی، غیبت از مدرسه و عملکرد تحصیلی از طریق نقش میانجی‌گری پایداری تحصیلی در دانش‌آموزان. *مجله روان‌شناسی*، ۲۶(۴)، ۳۲۷-۳۳۶. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.18808436.1401.26.4.10.3>
- جمالی‌راد، فهیمه؛ آزادی، محمود؛ دهقانی‌زاده، عادل. (۱۴۰۲). *آموزش راهبردها و درمان اهمال‌کاری: با تأکید بر نماز*. تهران: ضریح آفتاب.
- حکمتیان فرد، صادق؛ گلستانه، سیدموسی. (۱۴۰۲). رابطه طحواه‌های ناسازگار اولیه با تعلل‌ورزی تحصیلی با نقش میانجی ویژگی‌های شخصیتی و کمال‌گرایی. *مجله روان‌شناسی*، ۲۷(۱)، ۳۸-۵۰. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.18808436.1402.27.1.4.8>
- خشنودی، مسعود؛ صفری، علی؛ قانع‌الحسینی، مجید؛ طاهری، مهدی؛ نجاتی‌پرواز، نفیسه. (۱۳۹۹). بررسی ارتباط فریضه نماز با میزان افسردگی و نوع سبک‌های هویتی دانشجویان. *پژوهش در دین و سلامت*، ۷(۲)، ۲۸-۴۰. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v7i2.28399>
- دیانتی، منصور؛ حاجی‌رضایی کاشان، فاطمه؛ میرباقر آجر پز، ندا؛ حاجی‌رضایی، عاطفه. (۱۳۹۸). تبیین تجارب اقامه نماز در بیماران بستری: یک مطالعه پدیدارشناسی. *مجله علوم پزشکی فیض*، ۲۳(۷)، ۸۲۳-۸۱۷. <http://feyz.kaums.ac.ir/article-1-3926-fa.html>
- رستمی، مریم؛ نصرتی، کبری؛ مهدی‌نژاد گرجی، گلین؛ کبیری، میترا. (۱۳۹۸). اضطراب مرگ در سالمندان: نقش سرسختی روان‌شناختی و التزام عملی به نماز. *روان‌شناسی پیری*، ۵(۴)، ۳۰۹-۳۲۰. <https://doi.org/10.22126/jap.2020.4834.1380>
- سلیمانی، ایران؛ الهیاری، ماهرخ. (۱۴۰۰). بررسی آسیب‌شناسی فریضه نماز جوانان با تأکید بر آموزه‌های دینی در استان اردبیل. *سراج منیر*، ۱۲(۴۳)، ۲۰۹-۲۳۴. <https://doi.org/10.22054/ajsm.2022.63664.1755>

- شجاعی، مسلم؛ عوض زاده، ابوطالب. (۱۴۰۱). چالش‌های تربیت دینی با رویکرد دین‌گزینی در دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه. پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، ۲(۲)، ۴۹-۶۶. <https://doi.org/10.22034/riet.2022.11126.1109>
- صحرائورد، بهنام. (۱۴۰۱). اقامه‌ی نماز جماعت و اثرات آن بر سبک زندگی و سلامت روانی دانشجویان و کارکنان دانشگاه فرهنگیان (با رویکرد پدیدارشناسانه). سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، ۶(۴)، ۱۱۷-۱۰۹. <http://islamiclifej.com/article-1-1017-fa.html>
- صفایی، صفی‌الله؛ ناصری سلطانی، عاطفه. (۱۳۹۸). بررسی عضویت در شبکه‌های مجازی و گرایش به ادیان؛ دانشجویان دانشگاه پیام نور همدان سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷. مطالعات کاربردی در علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی، ۲(۵)، ۳۱-۴۴. <http://noo.rs/6pBHp>
- علائی، نیره؛ نقش، زهرا؛ قاسم زاده، سوگند. (۱۴۰۰). اثر باورهای انگیزشی و تعلل‌ورزی بر خودتنظیمی با نقش واسطه‌ای کمک‌طلبی در مورد دانش‌آموزان دوره اول متوسطه. مجله روان‌شناسی، ۲۵(۴)، ۵۱۹-۵۲۹. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.18808436.1400.25.4.10.6>
- عوض زاده، ابوطالب؛ کریمی باغملک، آیت‌الله؛ رضایی، صادق. (۱۴۰۱). شناسایی آسیب‌های تربیت دینی به منظور ارائه الگوی دین‌پذیری مشتاقانه در دانش‌آموزان. سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، ۶(۱)، ۴۴-۵۵. <http://islamiclifej.com/article-1-969-fa.html>
- فرخ، زهرا؛ سلطانی تیرانی، سمیه. (۱۴۰۰). واکاوی نماز و تربیت عبادی فرزندان با تکیه بر متون دینی. مطالعات تربیتی و روان‌شناختی خانواده، ۲(۴)، ۱۳۹-۱۱۵. https://mtr.jz.ac.ir/article_173835.html
- کرامتی، هادی؛ جعفری هرنندی، رضا؛ ستایشی اظهري، محمد؛ ترک زاده آرانی، زهرا. (۱۴۰۱). موثرترین مداخله در کاهش اهمال کاری: یک پژوهش فراتحلیلی. دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، ۲۳(۲)، ۲۲۶-۲۳۸. <https://doi.org/10.30486/jsrp.2020.1892496.2289>
- محمدعلیزاده نوبر، سهیلا؛ مصرآبادی، جواد؛ محمدعلیزاده نوبر، سارا؛ مشحونی، شبنم. (۱۴۰۱). بررسی مقایسه‌ای اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی موبایل و استرس تحصیلی در بین افراد اهمال کار و غیر اهمال کار. دوماهنامه علمی-پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، ۱۵(۶)، ۵۶۷-۵۵۶. <http://edcbmj.ir/article-1-2179-fa.html>
- محمدی پارسا، محمدجواد. (۱۴۰۲). زیست دانشگاهی و نماز (مورد مطالعه: افراد بالای هجده سال شهر گرگان). پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، ۴(۳)، ۲۹-۴۶. <https://doi.org/10.22034/riet.2023.15031.1204>
- مقیم، زهرا؛ نسیمی، سورنا؛ حاجیلو، وحید. (۱۴۰۰). تأثیر نماز بر سلامت روانی دانشجویان با میانجی‌گری هوش معنوی. فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ۱۱(۴)، ۶۲۱-۶۳۴. [magiran.com/p2416486](https://doi.org/10.22034/riet.2023.15031.1204)
- منصوری‌طلب، عمران؛ کریمی‌نیا، محمد مهدی؛ علیدادی، زهرا؛ شحیطاوی، مریم؛ فصیحی‌زاده، عصمت‌الله. (۱۴۰۱). عواقب سبک شمردن نماز از دیدگاه روایات. معارف علوم اسلامی و علوم انسانی، ۱(۱)، ۳۷۹-۴۰۳. <http://noo.rs/C5lte>
- مهرداد، حسین؛ معظمی‌گودرزی، طنین. (۱۴۰۱). نگاهی آسیب‌شناسانه به نقش تعلیم و تربیت در انجام و تداوم فریضه‌ی نماز. سواد تربیتی معلم، ۲(۱)، ۱۷۵-۱۹۱. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.28210719.1401.2.1.16.0>
- نجاری، تراب. (۱۴۰۲). نقش ابعاد منش شخصیت در پیش‌بینی تعلل‌ورزی تحصیلی دانشجویان. فصلنامه پژوهش‌های نوین روانشناختی، ۱۸(۷۰)، ۲۲۳-۲۲۸. <https://doi.org/10.22034/jmpr.2023.16548>
- وهاب زاده مقدم، فاطمه سادات؛ عسگری ده‌آبادی، حمیدرضا؛ میرسپاسی، ناصر. (۱۴۰۰). رابطه بین تفاوت نسل‌های کاری در بروز اهمال کاری کارکنان بخش بانکداری. پژوهش‌نامه مدیریت تحول، ۱۳(۲)، ۱۹-۳۸. <https://doi.org/10.22067/tmj.2021.71761.1162>
- یاراحمدی، محمد؛ مهدیان، محمدجعفر؛ کرمخانی، مرضیه؛ نوروزی کوهدهشت، رضا؛ حسنی راد، تورج. (۱۴۰۰). تبیین کارایی پرتوهای نماز در ساختار سلامت. پژوهش در دین و سلامت، ۷(۳)، ۱۷۲-۱۸۶. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v7i3.29171>
- یوسفی، حبیب‌الله؛ عبدالکریمی‌نطنزی، مرضیه؛ نسایی‌برزکی، حسین. (۱۳۹۸). بررسی رابطه میزان پای‌بندی به نماز و مرتبه سلامت معنوی. مجله علوم پزشکی فیض، ۲۳(۷)، ۷۴۰-۷۳۵. <http://feyz.kaums.ac.ir/article-1-3916-fa.html>
- Francis, B., Gill, J. S., Yit Han, N., Petrus, C. F., Azhar, F. L., Ahmad Sabki, Z., Said, M. A., Ong Hui, K., Chong Guan, N., & Sulaiman, A. H. (2019). Religious Coping, Religiosity, Depression and Anxiety among Medical Students in a Multi-Religious Setting. *International journal of environmental research and public health*, 16(2), 259-266. <https://doi.org/10.3390/ijerph16020259>
- Wu, W., & Wu, J. (2021). The effect of busvve supervssoon on mnpooyees' oo rk prorr iiiii noon behavior. *Frontiers in psychology*, 12, 596704. <https://doi.org/10.3389%2Ffpsyg.2021.596704>
- Meng, X., Pan, Y., & Li, C. (2024). Portraits of procrastinators: A meta-analysis of personality and procrastination. *Personality and Individual Differences*, 218, 112490. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2023.112490>
- Saniotis A. (2018). Understanding Mind/Body Medicine from Muslim Religious Practices of Salat and Dhikr. *Journal of religion and health*, 57(3), 849-857. <https://doi.org/10.1007/s10943-014-9992-2>
- Sanecka, E. (2022). Psychopathy and procrastination: Triarchic conceptualization of psychopathy and its relations to active and passive procrastination. *Current Psychology*, 41(2), 863-876. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s12144-020-00604-8>
- Sparfeldt, J. R., & Schwabe, S. (2024). Academic procrastination mediates the relation between conscientiousness and academic achievement. *Personality and Individual Differences*, 218, 112466. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2023.112466>